

جیناوی خوئی

له زماننی کوردی دا

د. ئەوره‌حمانی حاجی مارف

(خوو) و^(١) (خون) و^(٧) (خوا)^(٨) . . . یش ده‌بیرنن .
ئەگەر ئاوریك لهو کتییانه بده‌بنه‌وه که له ریزمانی کوردی
ده‌دوین و سەرنج لهو شوینانه‌یان رابگیرین که ده‌بارە
(جیناوی خوئی) له دیالیکتی کرمانجی خواروودان،

وێرای بینینی هه‌له‌و ناته‌واوی و به‌لای زۆر لایه‌نی باسه‌که‌دا
نه‌چوون و ساده‌یی ئەوه به‌دی ده‌که‌ین که نووسه‌ران لهم
باسه‌دا ده‌بنه‌ دوو کۆمه‌ل:

کۆمه‌لی یه‌که‌م وا راده‌گه‌یه‌نن که مۆرفیمی (خو) جیناوی

وێنه‌ی جیناوی خوئی له ئاوێستادا له شیوه‌ی (هفه،
خوه، خوه‌ت) دا ده‌بیرنن و^(١) له فارسی ناوه‌راست دا له
شیوه‌ی (خوه‌ت) دا به‌رچاوده‌که‌وی و^(١) له فارسی نوێ دا بووه
به (خود) . . .^(٢)

له دیالیکتی کرمانجی خواروودا ئەگه‌رچی (خو) شیوه‌ی
سه‌ره‌کی جیناوی خوئی یه، به‌لام له هه‌ندی حالت و له
هه‌ندی به‌شه دیالیکت دا شیوه‌ی (خود)^(١) . . . یش هه‌یه .
له دیالیکتی کرمانجی ژوورودا له‌گه‌ل ئەوه‌ش دا، که
(خوه) شیوه‌ی سه‌ره‌کی یه، به‌لام شیوه‌ی (خو) و^(٢)

خوی یه و دهسته یه که می جیناوه لکاوه کان (م، ت، ی، مان، تان، یان) وهرده گرتی و ده بیته (خوم، خوت، خوی، خومان، خوتان، خویان) ...^(۹)
 کومه لی دووم وایان داناوه، که (خوم، خوت، خوی، خومان، خوتان، خویان) جیناوی خویین.^(۱۰)

ئه گهرچی کومه لی یه کهم راست بو دیاری کردنی شیوه ی
 ئه و جیناوه چووه، به لام ناتسه و او بیسان ئه وه یه، که تهنیا
 حالته تی پیسه لکاندنی جیناوه لکاوه کانی دهسته ی یه که میان
 باس کردووه و به هیچ چه شنیک ئه وه یان یادداشت نه کردووه
 که جیناوی (خوه) جیناوی لکاوی دهسته ی دووم، یان
 دوو جیناوی لکاوی دهسته ی یه کهم پیکه وه، یان جیناوی لکاوی
 لکاوی دهسته ی یه کهم و دوای دا جیناوی لکاوی دهسته ی
 دووم، یان (ش/یش) ی پیسه نندی و به دوای دا جیناوی لکاوی
 دهسته ی یه کهم ... یش وهرده گرتی ... یاخود ده بیته
 پارچه ییکی وشه ی داریژراو، یان لیکدراو ...

کومه لی دووم له گه ل ئه وه ش دا که هیچ شتیکی
 ئه وتویان له باره ی ئه و جیناوه تو مارنه کردووه، ههروه ها له
 دیاری کردنی شیوه شی دا به هه له چوون. ئه گه ر جیناوی
 خوی (خوم، خوت، خوی، خومان، خوتان، خویان)
 بویه، ئه وه له شیوه ی (خوت) دا دهرنه ده که وت یاخود
 (ش/یش) ی پیسه نندی نه ده که وته نیوان (خوت) و جیناوه
 لکاوه کانه وه، یاخود نه ده بوو (خوت) بیته پارچه ییکی وشه ی
 ناساده، به لکو ده بوو (خوم، خوت، خوی، خومان،
 خوتان، خویان) بین ...

جیناوی (خوت)،^(۱۱) که واتسای خویه تی وخواه نیتی
 ده گه به نی، له دیالیکتی کرمانجی خواروودا به م جورانه ی
 خواره وه دهرده که وی:

۱ - بی ئه وه ی هیچ زیادتیکی له گه ل بی، وه ک:

خو له خو^(۱۲) ئه کونی، بیگانه له کولوری دارا.
 (پهندی پیشینان، ل ۱۹۶)

ههروا دهروا خو ده شلینی
 په نجه و پانیان لو یه ک دینی
 قه سدی ده کا بمووتینی

(فولکلور، ل ۷۱)

۲ - یه ک جیناوی دهسته ی یه کهم وهرده گرتی، وه ک:

خو + م ← خوم
 له ژینی خوم ئومیدم قه طعه «نالی»!
 که سووتاهه هه موو جه رگه و هه نام

(نالی، ل ۲۹۴)

خو + ت ← خوت
 خوت سووک مه که به غائیله ی سه د مهرانه وه تا ماوی
 رابویره به نامووس و نامه وه

(زیوه، ل ۲۰)

خو + ی ← خوی
 خوی خستوته ساجی عه لی.

(پهندی پیشینان، ل ۱۹۸)

خو + مان ← خومان
 ئه ی بلبل، هه ژار خومان
 بی ده سته لات، پر گومان،

(گوران، ل ۱۰۸)

خو + تان ← خوتان^(۱۳)
 دوژمن به خوتان خوش مه که ن
 هه موو به جار ی له چه پله دن

(بی کهس، ل ۸۱)

خو + يان ← خوڤان^(۱۴)

پۆل پۆل ئەهاتتە سەر ڤيگه مان و قه دريک شه ڤه تفهنگ
ئه کراو زه فهريان نه ئه برد، خوڤان ون ئه کرد.

(له خهوما، ل ۴۰)

۳ - جيناوئیکي دهستهی دووه می ده چيته سەر، وهك:

خو + م ← خوَم

من خوَم، نه ناسياو نيم.

خو + ی (یت) ← خو ی (یت).

تو خو ی (یت)، نه ناسياو نیت.

خو + ه ← خو یه

ئهو خو یه،^(۱۵) نه ناسياو نی یه.

خو + ين ← خو یين

ئيمه خو یين نه ناسياو نين.

خو + ن ← خو ن

ئيوه خو ن، نه ناسياو نين.

خو + ن ← خو ن

ئهوان خو ن، نه ناسياو نين.

۴ - دوو جيناوی دهستهی يه که می پيوه ده لکی، وهك:

خو + م + م ← خو م م

... که چاوم بهوانه کهوت و ئه و ئه حواله م دی به جار يک

خو م م له بيري چوووه.

(له خهوما، ل ۳۹)

خه لک هه موو مه سروورو شادن دهسته دهسته دینه خوار

من خه ریکي ده ردی خو م م، ته رکی ناو باران ئه که م

(بی کهس، ل ۱۷۵)

خو + ت + ت ← خو ت ت

ياخود به قه ولی گالتهی دروزن

که ره که ی خو ت ت لی بووه ڤم و زن

(پیره میرد، ل ۳۰۲)

خو + ت + ی ← خو ت ی

خو ت ی^(۱۶) فیدا که ی هه ر که مه

خه لات ی ئه و ده ردو غه مه

(بی کهس، ل ۱۶۲)

خو + م + تان ← خو متان

خو متان لی ناگورم

خو + تام + مان ← خو تانمان

خو تانمان لی مه شارنه وه

... هتد^(۱۷)

۵ - جيناوئیکي دهستهی يه که م و دوای دا هی دهستهی

دووه م، وهك:

خو + م + ن ← خو من

ئهوان وهك کوڤری خو من

خو + ت + ن ← خو تن

ئهوان له خو تن

خو + ت + ين ← خو تين

ئيمه له خو تين

خو + مان + ين ← خو مانين

ئهوه کی یه له ده رگا ده دا؟ خانم بی که ره وه خو مانين

خو + تان + ين ← خو تانين

ئيمه له خو تانين

۶ - کاتي (خو) جيناوی لکاوی ده چيته سهر چ له پيش و

چ له پاش جيناوه که وه مورفي می (ش/يش) ده توانی

وه ر بگرتی. وهك:

(أ) له پيش جيناوه که وه:

خوشم، خوشت، خوشی، خوشمان، خوشتان،

خوشيان.

له بهر تو زه ر به م داوه له خوشم

وا تی گه ي شتم که چه ند بی هوشم

(بی کهس، ل ۷۷)

پیره میرد يک بوو، چوار پينج ولاخی بی بوو، خوشی ته نها

بوو.

(له خهوما، ل ۳۰)

(ب) له پاش جیناوه کهوه:

خومیش، خویش... خومانیش، خوتانیش...
خوتانمانیش، خومتانیش...^(۱۸)

۷ - جیناوی (خو) له گهل کرداردا بهو جوړه خواروه خو
دهنوئی:

(أ) کاتی جیناویکی دهسته یه کهمی پیوه لکابی له گهل
کرداری تیپهرو تیپه پریش دا دی. وهك:

خومان - فروشتمان، کوشتمان..

خومان - چوون، کهوتین..

(ب) نه گهر دوو جیناوی دهسته یه کهمی پیوه لکابی، تنیا
له گهل کرداری تیپهردا دیو له گهل تیپهردا نایهت.

وهك:

خومانمان - فروشت، کوشت...

خومانمان - x ، x

(ح) بیتوو جیناویکی دهسته دووهم، یان جیناویکی
دهسته یه کهم و به دواي دا جیناویکی دهسته دووهمی
چوویته سر، نهوه له گهل هیچ جوړه کرداریک دا نایهت.
۸ - جیناوی (خو) دهتوانی بیته به شینگی گرنگی وشه
ناساده. وهك:

(أ) له وشه داریژراودا:

یهك - له گهل پشگر

به خو...

دوو - له گهل پاشگر

خویهتی، خوئی...

(ب) له وشه لیكدراودا:

یهك - له سهره تاوه

خوکرد، خومالی، خویرهست، خوناسین،
خویهخت کردن، خویهسندی...

کهس به ئهلفاظم نهئی خو کوردی به خوکردی به هر کهسی
نادان نهی خوئی طالیبی معنا دهکا

(نالی، ل ۱۰۷)

خویهسندی مایه ریسوایی به

(پهندی پیشینان، ل ۱۹۳)

دوو - له کوتایی بهوه

سهر به خوئی، له سرخو.

داری نازادی به خوین تاو نهدری قهت بهر ناگری

سهر به خوئی بی فیداکاری نه بهد سر ناگری

(بی کهس، ل ۸۲)

۹ - جیناوی (خو) چ له زووداو چ نه مرو؛ چ سهر به خو

چ له پیک هینانی وشه ناساده دا ناوه ناوه له شپوهی

(خود) دا ده بینری. وهك:

که هاتی تیغی بیزاریت له سر دام

سهری خووم خود به خود ههل گرت و رویم

(نالی، ل ۳۱۴)

هر کهسی ئیظهاری دانایی بکات و مقصدهی

خود به سندی بی، یه قین ئیظهاری نادانی دهکا

(نالی، ل ۱۰۱)

جیناوی خوئی له دیالیکتی کرمانجی خواروودا له

رووی جنس و^(۱۹) ژماره و دوخهوه بی لایه نهوه له دیالیکتی

کرمانجی ژووروش دا هر بهو چه شنه به:

چهند نمونه ییک

* بو نیر:

ههما مهم رابوو لنگی خوه نایته جوتی سولانه.

(مهمی تالان، ل ۴۳)

عہلی مہمہد... رویشٹ و خو دا بهر تعفہ..

(کوردو، ل ۳۴)

* بو می:

خوشکهك مه هه بوو پهنگی سور گول

ههل گرتی به وئی ژ بوه خوه بلبل

(خانی، ل ۲۸۸)

* بو تاكل:

عہلی مہمہد... دلئی خودا گوت..

(کوردو، ل ۳۵)

شەفقی ب دیداری خوه کت
قەستا برینداری خوه کت

(جزیری، ل ۴۵۵)

• بو کو

رۆژهکی دهرکهتن، چوون سەر کانیا گولانه،
ژ خوه دانین پۆستین کهوانه،

(مەمی ئالان، ل ۴۵)

• بو دۆخی راستەوخۆ:

ل سینان باقی سلیمان دهرباز بوو، خو بەردا کورانا
بشیری...

(ئوردیخان، ل ۸۰)

• بو دۆخی تیان:

هەم ئەهلێ ئەزەر نەبین کو: کورمانج

ئیشقی نەکرێ ژ بو خوه ئامانج

(خانی، ل ۶۰)

★ ★ ★

پەراویزەکان:

(۱) پروانه: س. ن. سوکولوف، زمانی ئاونستا، موسکو،
۱۹۶۱، ل ۶۴.

(۲) پروانه: ف. س. راستورگویفا، زمانی فارسی ناوه‌پراست،
موسکو، ۱۹۶۶، ل ۶۸.

(۳) پروانه:

(أ) ذوالنور، دستور پارسی در صرف و نحو املاى فارسى،
تهران، ۱۳۴۳، ل ۲۸ - ۲۹.

(ب) علی برناک، دستور زبان فارسی، ۱۳۴۷، ل ۲۸.

(۴) دواتر لئی دەدوین.

(۵) به وینه پروانه:

(أ) ج. خ. باکایف، زمانی کورده‌کانی سوفیت، موسکو،

۱۹۷۳، ل ۱۶۳.

(ب) ق. کوردویف، ده‌ستوری زمانی کوردی (به که‌رسته‌ی
دیالیکتی کرمانجی ژووروو خواروو)، موسکو، ۱۹۷۸، ل
۱۱۴.

(ح) م. خەمۆ، زمانی کورده‌کانی بادینانی کوردستانی عێراق،
کتیبی «ولتان و میلله‌تانی رۆژه‌لاتی نێزیک و ناوه‌پراست»، ب
۷، یریفان، ۱۹۷۵، ل ۳۳۴.

(۶) به‌وینه پروانه:

(أ) سەرچاوه‌ی ناوبراو، ج. خ. باکایف، زمانی کورده‌کانی
سوفیت، ل ۱۶۳.

(ب) سەرچاوه‌ی ناوبراو، م. خەمۆ، زمانی کورده‌کانی بادینانی
کوردستانی عێراق، ل ۳۳۴.

(۲) پروانه: ف. س. راستورگویفا، زمانی فارسی ناوه‌پراست،
موسکو، ۱۹۶۶، ل ۶۸.

(۳) پروانه:

(أ) ذوالنور، دستور پارسی در صرف و نحو املاى فارسى،
تهران، ۱۳۴۳، ل ۲۸ - ۲۹.

(ب) علی برناک، دستور زبان فارسی، ۱۳۴۷، ل ۲۸.

(۴) دواتر لئی دەدوین.

(۵) به وینه پروانه:

(أ) ج. خ. باکایف، زمانی کورده‌کانی سوفیت، موسکو،
۱۹۷۳، ل ۱۶۳.

(ب) ق. کوردویف، ده‌ستوری زمانی کوردی (به که‌رسته‌ی
دیالیکتی کرمانجی ژووروو و خواروو)، موسکو، ۱۹۷۸، ل
۱۱۴.

(ح) م. خەمۆ، زمانی کورده‌کانی بادینانی کوردستانی عێراق،
کتیبی «ولتان و میلله‌تانی رۆژه‌لاتی نێزیک و ناوه‌پراست»، ب
۷، یریفان، ۱۹۷۵، ل ۳۳۴.

(۶) به‌وینه پروانه:

(أ) سەرچاوه‌ی ناوبراو، ج. خ. باکایف، زمانی کورده‌کانی
سوفیت، ل ۱۶۳.

(ب) سەرچاوه‌ی ناوبراو، م. خەمۆ، زمانی کورده‌کانی بادینانی
کوردستانی عێراق، ل ۳۳۴.

مۆرفیمی (خۆ) که رهگی کرداری رانه بوردوی (خواردن)...

نابی تیکه‌ل بکرنی.
ئامرازی (خۆ). وهك:

خۆ مریشك نیم به دهن دوک شهر بکهم

(پهندی پیشینان، ل ۱۹۷)

(خۆی رهگی کرداری رانه بوردوو:

شهر به تی خوف و ره جای ئه غیارو یار

ترش و شیرین هم ده چیژم، هم ده خوم

(نالی، ل ۲۹۷)

..... هتد.

(۱۲) ئه و (خۆ) به واتای (خزم) دیت.

(۱۳) له ههندی شیوهی کوردی دا له جینگای (خۆمان) شیوهی

(خۆن) و له بریتی (خۆتان) شیوهی (خۆ) به کاردی.

(بروانه: مه سعوود محمه مد، سوورپیکي خامه به ده وری

راناوادا، «گۆفاری کۆری زانیاری کورده»، ب ۲، ژا، به غدا،

۱۹۷۴، ل ۷۸).

(۱۴) ههندی له نووسه رانی ریزمانی کوردی ئه و حاله تانه ی

جیناوی (خۆ) که جیناوی لکا و ورده گرن، به (جیناوی خوی

که سی) ناوده بن. به وینه، بروانه: (ر. ل. تسابو لوف، له باره ی

میژوو ی مورفولوژی زمانی کوردی به وه، مۆسکۆ، ۱۹۷۸، ل

۲۸؛ ک. ر. ئه یوو ی و ئی. ئا. سمیر نوقا، دیالیکتی کوردی

موکری، لنینگراد، ۱۹۶۸، ل ۵۲. و ههندیکی تر).

ئه گهرچی راسته جیناوی خوی به بی جیناوی لکا، که سی

قه که ر یان قسه بو کرا و یان قسه لی کرا و ی تی دا نی یه، به لام ئه مه

وا ناگه یه نی که جیناوی لکا و وره بگری بیته جیناویکی تر. ...

چونکه ئه گهر به و پی یه بی، ئه وه ده بی کاتی جیناوی لکا و

ده چینه سه ر ناو (وهك: کورم... کورمان...) ناوه که بیته ناوی

که سی، یان که به پرېسۆزیشنه وه ده لکی (وهك: له م...

له مان...)، ئه وه پرېسۆزیشنه که بیته پرېسۆزیشنه که سی...

(۱۵) ده رکه وتنی (ه) وهك جیناوی لکا و ی که سی سی یه می

ده سته ی دووم له گه ل جیناوی خوی (خۆ) دا به لگه ییکی تره

بخزیه سه ر ئه و به لگانه ی له وتاری «جیناوی که سی لکا و له

دیالیکتی کرمانجی خواروودا» دا بو ئیسه پات کردنی به جینا و

(۷) بروانه: سه رچاوه ی ناوبراو، ج. خ. باکایف، زمانی

کورده کانی سو فیت، ل ۱۶۳.

(۸) بروانه: سه رچاوه ی ناوبراو، ق. کوردو یف، ده ستووری

زمانی کوردی...، ل ۱۱۴.

(۹) به نمونه، وهك:

أ. ك. ر. ئه یوو ی و ئی. ئا. سمیر نوقا، دیالیکتی کوردی

موکری، لنینگراد، ۱۹۶۸، ل ۵۲.

ب) سه رچاوه ی ناوبراو، ج. خ. باکایف، زمانی کورده کانی

سو فیت، ل ۱۶۳.

ج) ق. کوردو یف، ده ستووری زمانی کوردی...، ل ۱۱۴.

د) ر. ل. تسابو لوف، له باره ی میژوو ی مورفولوژی زمانی

کوردی به وه، مۆسکۆ، ۱۹۷۸، ل ۲۸.

ه) سه رچاوه ی ناوبراو، م. خه مو، زمانی کورده کانی بادینانی

کوردستانی عیراق، ل ۳۳۴.

... و ههندیکی تر.

(۱۰) به نمونه، وهك:

أ) توفیق وه هی، ده ستووری زمانی کوردی، جزمی یه که م،

به غدا، ۱۹۲۹، ل ۱۱۲ - ۱۱۳.

ب) نووری عه لی ئه مین، ریزمانی کوردی، سلیمان ی، ۱۹۶۰،

ل ۹۵ - ۹۶.

ح) عه بدوللا شالی، د. عیزه دین مسته فا ره سوول، د. ئه مین

عه لی، نووری عه لی ئه مین، فه ره ی دوون عه لی ئه مین،

عه لئه ددین سه جادی، که مال مه حموود فه ره ج، ئه بو وزه یید

مسته فا سه ندی، زمان و ئه ده بی کوردی بو پۆلی پینجه می

ئاماده ی، به غدا، ۱۹۷۶، ل ۲۱ - ۲۲.

د) کوردستان موکریانی، جو ره کانی جینا و ده وریان له

رسته ی کوردی دا له دیالیکتی کرمانجی خوارو و کرمانجی

ژوو روودا، «گۆفاری کۆری زانیاری عیراق - ده سته ی کورده»،

ب ۷، به غدا ۱۹۸۰، ل ۲۴۹ - ۲۵۰.

... و ههندیکی تر.

(۱۱) (خۆ) جینا و که له رووی واتا وه به رانه ر (نفس، عین -

Self) ده وه سته ی و ههندی جاریش جینگای ته ئکید ده گریته وه،

له گه ل ئامرازی (خۆ) که به واتای (إذا، لو) دی و له گه ل

- دنانی (ه) هیناومانتهوه.
 (۱۶) واته: (خوت فیدای ئه و کهی).
 (۱۷) کاتی دوو جیناوی دهستهی یه کهم ده چنه سر جیناوی
 خوی (خو)، هه میسه ئهوی یه کهم بهرکاره و ئهوی دووهم
 کارایه. بهوینه:
 خوتم نیشان بده - تو (بهرکار) خو به من
 (کارا) نیشان بده
 خوتان لی ون ده کا - ئه و (بهرکار) خوی له ئیه
 (کارا) ون ده کا.
 خوتانمان لی ده شارنه وه - ئه وان (بهرکار) خوتان له
 ئیمه ((کارا) ده شارنه وه.
 (۱۸) ئه گهر دوو جیناوی لکاو به دوا (خو) دا هات، حالتهی
 (ش/یش) کهوتنه نیوان دوو جیناوه که شه وه هیه، وهک:
 خوتانیشمان، خومیشان...
 (۱۹) بهوینه، ئه وه ته بو کهسی سی یه می تاک ج می یو ج نیر
 ههر (خوی) به کاردینری.
 (أ) بو می:
 ئه زانی یار خوی، کام هه ژار، پوژی سه دجار،
 ئه کا هاوار: خوزگه م به پار، خوزگه م به پار!
 (گوران، ل ۲۳)
 (ب) بو نیر:
 ئه وانیش وتیان... هاتوه لیره کاسی بیک بکا بو خوی...
 (له خهوما، ل ۳۳)
 ★ ★ ★
 نیشانهی نمونهکان:
 ۱ - (بینهس)
 دیوانی بیکهس، محهمه دی مهلا کهریم ریکی خستوه وه
 سه ره تایی بو نووسیوه و سه ره پرشتی له چاپ دانی کردوه،
 چاپی دووهم، به غدا، ۱۹۸۰.
 ۲ - (پهندی پیشیان).
 پهندی پیشیان، کوکردنه وهی شیخ محهمه دی خال، چاپی
 دووهم، ۱۹۷۱.
 ۳ - (پیره میرد).
 پیره میردی نهر، محهمه د ره سوول هاوار، به غدا، ۱۹۷۰.
 ۴ - (جزیری)
 دیوانا مه لایی جزیری، توژاندنا صادق به هائه دین نامیدی،
 به غدا، ۱۹۷۷.
 ۵ - (خانی)
 ئه حمه دی خانی، مه م و زین، ئه سته سوول، م. بو ز
 ئه رسلان له چاپی داوه.
 ۶ - (زیور)
 دیوانی زیور، به غدا، ۱۹۵۸.
 ۷ - (فولکلور)
 فولکلوری هونراوه کانی کورده واری، کوکردنه وهی محهمه د
 کهریم شهریف، کهرکوک، ۱۹۷۴.
 ۸ - (کوردو)
 کومه له تیکستی فولکلوری کوردی، پروفیسور قه ناتی
 کوردو له زاری کورده کانی سوڤیته وه توماری کردوه. شوکور
 مسته فاو ئه نهر قادر هیناویانه ته سه ر رینووسی کوردی، به غدا،
 ۱۹۷۶.
 ۹ - (گوران)
 سه رجه می به ره می گوران، بهرگی یه کهم، دیوانی گوران،
 محهمه دی مهلا کهریم کوی کورده ته وه و ناماده ی کردوه و
 پیشه کی و پهراویزی بو نووسیوه، به غدا، ۱۹۸۰.
 ۱۰ - (له خهوما)
 جه میل صائب، له خهوما، پیشکه ش کردن و لیکولینه وهی
 جه مال بابان، به غدا، ۱۹۷۵.
 ۱۱ - (مه می ئالان)
 مه می ئالان، چیروک نفیس کوی کردوه ته وه و پیشه کی بو
 نووسیوه، صالح علی گوللی و ئه نهر قادر محهمه د له رینووسی
 لاتینی یه وه هیناویانه ته سه ر رینووسی کوردی، به غدا، ۱۹۷۷.
 ۱۲ - (نالی)
 دیوانی نالی، لیکولینه وه و لیکدانه وهی: مهلا عه بدولکه ریمی
 مدرس و فاتح عبدالکریم، به غدا، ۱۹۷۶.

ما خلف البحث الضمائر التوكيدية في اللفظ الكردي

د. عبد الرحمن الحاج معروف

الضروري ان تكون الضمائر التوكيدية (خوم، خوت، خوي، خوتان، خويان)...

ان ضمير (خو) الذي يدل على الذاتية والملكية يلاحظ في اللهجة الكرمانجية الجنوبية في الصور التالية:
١ - دونما اي زيادة.

٢ - ملحق به ضمير متصل واحد من الصنف الاول.

٣ - ملحق به ضمير متصل من الصنف الثاني.

٤ - ملحق به ضميران متصلان من الصنف الاول.

٥ - ملحق به ضمير متصل من الصنف الاول وثان من الصنف الثاني.

٦ - عندما يتصل به ضمير متصل يمكن قبول مورفيم (ش) / (يش) ايضا مع الضمير قبله او بعده.

٧ - يلاحظ ضمير (خو) مع الفعل في الصيغ التالية:

أ) عندما يتصل به ضمير من الصنف الاول يمكن ان يكون مع الفعل اللازم او المتعدي.

ب) عندما يتصل به ضميران من الصنف الاول يجب ان يكون مع الفعل المتعدي ولا يأتي مع الفعل اللازم.

ج) اذا اتصل به ضمير من الصنف الثاني او ضمير من الصنف الاول وآخر بعده من الصنف الثاني، لا يأتي معه اي فعل متعديا كان او لازما.

٨ - يمكن لضمير (خو) ان يكون جزءا مهما من الكلمة المركبة.

٩ - يشاهد ضمير (خو) في النصوص القديمة والحديثة كما يشاهد مستقلا او جزءا من كلمة مركبة في صيغة (خود).
الضمير التوكيدي في اللهجة الكرمانجية الجنوبية والشمالية محايد من حيث الجنس والعدد والوضع.

اتي الباحث بنماذج عديدة من الفولكلور والادب الكردي المدون من مناطق مختلفة من كردستان لاثبات وجهة نظره.

مع ان (خو) يعتبر الصيغة الرئيسية للضمير التوكيدي في الكرمانجية الجنوبية، الا ان هناك ايضا (خود) في بعض الحالات وفي بعض اللهجات الفرعية.

اما في الكرمانجية الشمالية فمع ان (خوه) يعتبر الصيغة الرئيسية للضمير التوكيدي الا انه يلاحظ كذلك صيغ (خو) و (خوو) و (خون) و (خوا)...

واذا القينا نظرة على الكتب التي الفت في قواعد اللغة الكردية وانعمنا النظر في فصولها المخصصة للضمير التوكيدي في اللهجة الكرمانجية الجنوبية وجدنا فضلا عن البساطة والاختفاء والنواقص العديدة واهمال التطرق الى جوانب عديدة من الموضوع، ان الباحثين انقسموا في هذا المبحث الى فريقين.

فريق يرى ان مورفيم (خو) ضمير توكيدي ويقبل الضمائر المتصلة من الصنف الاول (م، ت، ي، مان، تان، يان) ليصبح (خوم، خوت، خوي، خومان، خوتان، خويان).
وفريق آخر يرى ان (خوم، خوت، خوي، خومان، خوتان، خويان) برمقها ضمائر توكيدية.

ومع ان الفريق الاول اصاب كبد الحقيقة، الا ان ما يؤخذ عليه انه حصر بحثه في الحاق الضمائر المتصلة من الصنف الاول بالضمائر التوكيدية ولم يتطرق الى حالات الحاق الضمائر المتصلة من الصنف الثاني او الحاق ضمائر متصلة من الصنف الاول واخرى من الصنف الثاني كما لم يتطرق الى الحالات التي تغدو فيها الضمائر التوكيدية جزءا من كلمة مركبة او مشتقة.

اما الفريق الثاني ففضلا عن انه لم يسجل شيئا ذا اهمية حول الضمائر التوكيدية، وقع في الخطأ كذلك في تحديدها. فلوكان (خوم، خوت، خوي، خومان، خوتان، خويان) برمتها ضمائر توكيدية، لما ظهرت هذه الضمائر في صيغة (خو)، ولما غدت جزءا من كلمة مركبة، ولكان من